

Met een klank van hobo.

In teksten waarin dichters uitleg geven over hun bedoelingen bij het schrijven van gedichten of over hun manier van schrijven, citeren ze regelmatig uitspraken van andere dichters. Het is me opgevallen dat ze dat niet in een voetnoot doen; zeer dikwijls geven ze zelfs geen exacte verwijzing. Ze zeggen: „Ik citeer uit het hoofd.” Ik neem van hen deze aandoenlijke slordigheid over en citeer dus uit het hoofd. Herman de Coninck heeft ooit gezegd: Er bestaan twee soorten van dichters. Zij die schrijven voor hun eigen tijd en omgeving. Die dichters hebben in de regel, en met reden, aanzienlijk succes bij hun tijdgenoten. En zij die schrijven voor hun „toekomstige tijdgenoten”. De dichters dus voor wie - spreekwoordelijk - succes alleen na hun dood komt. Ik wil niet ingaan op wat voor een dichter „succes” is en of succes belangrijk is. Het zal altijd wel zo zijn dat spreken tot aandachtige luisteraars aangenamer is dan roepen in de woestijn. Gezien het succes dat Herman de Conincks eerste gedichtenbundel *De lenige liefde* kende en nog altijd kent, en met achter de hand zijn eigen uitspraak, moet ik wel denken dat hij zichzelf beschouwt als een dichter die niet schrijft voor de toekomst maar voor zijn eigen tijd en tijdgenoten. Ik denk er niet aan dit fout te vinden.

In zijn nieuwe bundel *Met een klank van hobo* inventariseert hij, zoals hij dat ook in zijn vorige bundels deed, voornamelijk, om niet te zeggen uitsluitend, zijn eigen dagelijkse leven. We worden, door elkaar, geconfronteerd met de neerslag van privé-emoties, herinneringen, stemmingsbeelden, commentaren, stukjes over hoe het in de familie is en over hoe het op reis is geweest. Alsof we in huize De Coninck aan de Cogels-Osylei te Berchem - we krijgen zelfs het adres - uitgenodigd zijn voor een avond diapositieven bekijken.

En dat geeft het gevoel dat wel eens een zeldzame keer bij het echte bekijken van diapositieven kan ontstaan: we kijken naar de plaatjes van de vakantie van anderen, denken aan de eigen vakantie, en... weg zijn we. Herkenbaarheid is misschien wel de meest in het oog springende eigenschap van deze poëzie. Mogelijkheid voor de lezer om in het gelezene zichzelf te ontdekken, te verklaren.

Maar herkenbaarheid is een eigenschap van alle, zelfs van de meest eigenzinnige en geslotene poëzie. De dichter gaat op een zo intense manier in op de realiteit rond hem dat ze hemzelf wordt en neerslaat in zijn woorden. Zijn persoon ligt aan de basis van het gedicht en beheerst het hele ontstaansproces. In het gedicht zelf lost die persoon zich op tot niet meer dan een teken van leven. Een gedicht ervaren we als goed wanneer het teken helder is en exact, bruikbaar. De taal is dan een systeem waarin het teken, zonder hulp van buitenaf, zichzelf verklaart. De lezer ervaart de dichter als zijn verwant, doordat hij zichzelf in hem herkent. Tenslotte ontstaat een nieuwe persoon van de dichter uit wat de lezer door het dichtelijke teken in zichzelf herkend heeft. Intrigerende, daarom niet altijd duistere teksten - ik denk bijvoorbeeld aan sommige zeer muzikale of ook sterk mathematisch gestructureerde gedichten - leiden de lezer soms tot een zo eigenaardig inzicht in zichzelf dat het een ontdekking wordt.

In *Met een klank van hobo* komt dit soort ontdekkingen vrijwel niet voor. In de beste gedichten worden bekende emoties zeer dicht op de voet gevolgd en met een pakkende exactheid uitgeschreven. Over gedichten waarin dit gebeurt, wordt wel eens gezegd dat men erin kan gekleed lopen of wonen. De lezer kan het geschrevene als het ware aantrekken. Hij ziet zijn persoonlijke ervaring in het gedicht geconcretiseerd; kan zich

zelf met de „dichtelijke persoon” van de dichter identificeren. Dit gebeurt in het gedicht *Fraude*, dat ontroerend scherp het onvermijdelijke tegen elkaar aanstoten van mensen die dicht bijeen leven, registreert tot in een ontwapenende laatste regel. Of in *Ontmijner*, dat veel meer door suggestie dan door woorden aangeeft hoe gevaarlijk dat soort liefde wel is waarvan men altijd denkt dat ze volkomen gevaarloos is. Deze en nog andere gedichten zijn zo grondig emotioneel geconcentreerd en zo helder van formulering, dat ik hoop dat ze evenzeer zullen aanslaan bij de lezers als vroegere gedichten van Herman de Coninck waarin hetzelfde gebeurde.

Tegen het merendeel van de gedichten uit *Met een klank van hobo* heb ikzelf echter bezwaren, en met name tegen het feit dat ze mijns inziens té zeer de lezer van nu op het lijf geschreven zijn en dat de herkenbaarheid erin té groot is. De themata zijn specifiek romantisch en als dusdanig al populair: liefde, dood en wat gewoonlijk in het spanningsveld tussen die twee gesitueerd wordt, vergankelijkheid, afscheid, verleden, gemis, zwerfen, dromen, onvolkomenheid, verdriet, zeer zeer veel weemoed, ook melancholie genoemd, en al het geluk dat daaruit kan voortkomen. Aangezien het in de poëzie zo is dat ieder gedicht dat geschreven wordt, een ander gedicht oproept dat nog geschreven moet worden, kan men een dichter nooit verwijten dat hij de verkeerde themata heeft gekozen. Met alle themata is nog altijd alles te doen. De grote romantische themata zijn door de generaties telkens opnieuw behandeld. In het werk van belangrijke dichters werden ze altijd weer ruimer en complexer. Hun werk verruimde het inzicht van hun tijdgenoten. Minder belangrijke dichters verwerkten ze op de maat van hun eigen leven. Zowel dood als liefde, verlies als gemis, verdriet als melancholie, kwamen net zo groot

of zo klein te voorschijn als de dichters zelf waren. Voor de tijdgenoten verloren ze het afschrikwekkende dat aan mysteries eigen is. Ze werden lief en licht verteerbaar.

Ik kan mij niet ontdoen van het gevoel dat in vele gedichten uit *Met een klank van hobo* dit soort versmallende romantiek de boventoon voert. De lezerervaart de „dichterlijke persoon” niet ruimer, complexer dan zichzelf, maar kan zich zo gemakkelijk met hem identificeren dat ik mij afvraag of het niet de dichter is die zich hier roekeloos met de alledaagse persoon van de lezer heeft proberen te vereenzelvigen.

Dit is de ervaring van een kritische lezer geweest: opgetogenheid eerst over het vertrouwde gevoel dat soms in mooie beginregels gewekt werd. Daarna teleurstelling, niet alleen omdat geen inspanning gevraagd werd, maar vooral omdat bij nader toezien weinig te vinden was dat de lezer niet in alle soorten omstandigheden en vormen dagelijks onder ogen komt. Een klein beetje emotie, dat ogenschijnlijk eenvoudig, maar in de grond zeer gekunsteld en maniëristisch overgebracht werd. Nadat het stilistische geschitter dat over het gedicht hing opgelost was, bleek uiteindelijk de verwoorde belevens te weinig belangrijk geweest te zijn. Met uitzondering van de paar gedichten die rijk en complex genoeg zijn om te boeien en die ik daarom gaarne eerst vermeld heb, wandelt de lezer in *Met een klank van hobo* door een wereld vol gemakkelijk doorkijkbare emoties. Hij is ver-

smald tot de kleine kring waarin de dichter leeft. Alles erin is voornamelijk relatief. De hele kleurige werkelijkheid wordt afgezwakt tot pastel. Weemoed loopt mee als voornaamste leidsman. De nadruk waarmee telkens weer de relativiteit van alles in deze kleine wereld geponeerd wordt, wekt een gevoel van wreevel. Alsof de dichter met de stelligheid van een negentiende-eeuwse burger mij voorhoudt dat zijn manier van kijken naar de dingen de enige juiste is. Tot grote geruststelling van iedereen die zich vlot met deze teksten identificeert, heeft zekerheid zich handig en bijna betweterig in de vermomming van de relativiteit gestoken. De zekerheid van de relativiteit is geen relativiteit maar zekerheid. Hier moeten eenvoudige gevoelens niet tegen complexe optornen; ze bestaan in de rustige wetenschap dat zij de enige waardevolle zijn. Met dit inzicht op de achtergrond wordt ineens de aanwezigheid begrijpelijk van een aantal verzen die ik niet zo zeer bij de schrijver van *De lenige liefde* had verwacht. Ik spreek niet over gemeenplaatsen als relativiserende stijltruucs, zoals op p. 27: „Er is niets nieuws onder de zon”. Maar vondsten als „Zo hoef ik jou niet meer te zoeken, alleen nog te vinden” (*Braille*, p. 31), „er is zoveel meer jou nu dat ik ken, zoals ik ook voor jou meer ikken ben” (*Huurkontrakt*, p. 14) en bovenal „Liefde is houden van elkaars gebrek aan liefde” (*Braille*, p. 31), zag ik in al hun sentimentele stelligheid liever staan op wandkalenders van het type dat met wazige foto’s „het grote mysterie” probeert te suggereren om het onmiddellijk daarna met kleffe teksten weer te verjagen, dan in de gedichten van Herman de Coninck.

Andere aanduiding voor de verhalen zekerheid die achter deze sentimentele wereld schuilt is het voorkomen van een zeer groot aantal formele definities in de gedichten. Dikwijls wordt daarbij de omweg langs een

beeld genomen. Zo krijgen we definities van geluk (p. 13), sneeuw (p. 25), nu (p. 37), de onvermijdelijke weemoed (p. 37), waarover we dan nog eens vernemen dat er blijkbaar twee soorten van bestaan, de echte (p. 28) en tengevolge daarvan de onechte, sereen (p. 40), stilte (p. 42), luxe (p. 42), wachten (p. 46) en bovenal zijn (p. 39). Ook over poëzie worden langs beelden om belerende uitspraken gedaan in de trant van „zo helpt poëzie” (p. 22) of poëzie heeft te maken met” (p. 46).

Ik weet niet zo goed als Herman de Coninck wat men vandaag de dag nog allemaal kan en niet meer kan schrijven (p. 13). Maar ik bemerk wel dat door het overmatige gebruik van beelden vele gedichten iets wazigs krijgen. Het is alsof de dichter een voorraad metaforen aangelegd heeft die hij te gepasten tijde bovenhaalt. Hoe knap ze soms op zichzelf ook zijn, in plaats van te verhelderen, versplinteren ze meer dan een keer het gedicht door het vele en disparate dat ze oproepen. Wie dacht dat met deze beelden licht werd aangedragen, merkt naderhand dat integendeel de lamp werd uitgedraaid en dat hij in een moeras van vondsten en sentimentele suggesties terecht is gekomen.

Wat moet ik met „een maatschappij met een gedicht als grondwet en een minister van dromen”? Wat is de betekenis van dit soort zachte, versmalde, romantische verzuchtingen op de maat van Jan en alleman. Zeker onbruikbaar zijn ze in de poëzie, die mijns inziens relativiteit maar op een heel erg „eigenaardige” manier verdraagt. Wie mij n.a.v. mijn bezwaren tegenover een dichter die helemaal begrijpbaar is, vraagt: mag het dan nooit eens gemakkelijk, is er dan nooit eens iets lekkers bij voor Jan met de pet, moet ik tot zijn spijt antwoorden: neen, blijkbaar mag het nooit eens gemakkelijk. Ten bewijze: de beste gedichten uit deze bundel, die wel gemakke-

lijk maar terzelfdertijd ook moeilijk zijn.

Eric Derluyn.

Herman de Coninck, *Met een klank van hobo*, Uitgeverij Orion, Brugge en Uitgeverij G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1980.

De autobiografie van Gerard Reve.

Zelfs in Nederland begint men er achter te komen dat al het werk van elke schrijver sterk autobiografische elementen bevat, meer of minder, moeilijker of makkelijker herkenbaar, vrijwel altijd naspeurbaar. De zojuist gebundelde opstellen van F.L. Bastet over Louis Couperus (gestorven in 1923!) leggen bijvoorbeeld heel wat stukjes van een nog lang niet complete portretpuzzle op hun plaats. Couperus heeft door vrijwel al zijn correspondentie te vernietigen hoogstpersoonlijk zorg gedragen voor talrijke lacunes in zijn biografie. Wat een verschil met zijn tijdgenoot André Gide van wie duizenden bladzijden dagboek aangevuld worden door zijn al of niet postuum uitgegeven correspondentie met o.a. Valéry, Claudel, Larbaud, Du Bos, Jammes, Rilke en Edmund Gosse. Wat een verschil ook met zijn literaire nakomeling Gerard Reve. Reves oeuvre is een onafgebroken aaneenschakeling van zuivere autobiografie en brieven (die voor hem de plaats van het dagboek innemen), soms in verhalende vorm geschreven. Zijn werk is sinds *De avonden* herkenbaar aan de spottende, soms cynische, altijd provocerende toon, aan zijn archaische woordkeus waaraan hij veel van zijn effecten ontleent, aan zijn strakheid en discipline. Zijn levensverhaal van de uit een communistisch milieu stammende, al jong schrijvende en spoedig gehuwde jongeman tot de uitdagerend katholieke, homoseksuele en hevig drinkende bestsellerauteur is bekend genoeg en dat niet alleen op grond van uitzonderlijke literaire kwaliteiten waar-

mee hij ingrijpende en aangrijpende problemen voor het eerst in ons taalgebied aan de orde heeft gesteld, maar mede dank zij een zorgvuldig berekende en brutale zelfpubliciteit met gretige medewerking van alle massamedia.

Zijn geestelijke ontwikkeling levert de laatste jaren niet meer de verrassingen op die zulke heftige schokken in grote delen van onze gemeenschap hebben teweeggebracht, zijn literaire evolutie evenmin. Dat betekent dat hij in de onverflauwde voortzetting van zijn levensgeschiedenis voor zijn schrijverschap veel meer dan vroeger is aangewezen op de kwaliteit van zijn geschriften. Het verrassingselement van zijn liefdes, van zijn zeer particulier beleefde geloof, van zijn drinken en zijn onthouding is verdwenen. Drie eind vorig jaar verschenen boeken tonen dat hij onverzwakt bezig is de lijn van zijn leven en werk door te trekken: *Moeder en zoon*, *Brieven aan Wimie* en *In gesprek*, herdruk van een dubbelinterview met S. Carmiggelt uit 1975 door Max van Rooy, met een interview van Carmiggelt over Reve aangevuld. In *Moeder en zoon* beschrijft Reve de geschiedenis van zijn overgang naar het katholicisme zoals te verwachten met de nodige ironie, aarzeling, zelfspot en nuchterheid. Een nuchterheid die de beleving van mystieke ervaringen in het geheel niet in de weg staat. Het boek bevat allerlei karakteristieken van Reves proza, inclusief de zijsprongen en uitweidingen (hier b.v. een onbegrijpelijk kwaadaardige aanval op Vestdijk, alias Onno Z.) maar maakt desondanks een uitgebalanceerder indruk dan veel vroeger werk. Het boek is een verfijning en verdieping van een onveranderde maar ouder wordende Reve. Men moet het zien als een hoofdstuk in het lang verhaal van zijn leven dat hij schrijvend aan het leven is. De intensiteit waarmee hij zijn bestaan ondergaat doet in zijn fanatisme soms

denken aan zijn tegenpool, de tegendraadse Engelse snob en bekeerling Evelyn Waugh. Hij is even extreem en even provocerend in zijn uitspraken, even lasterlijk en verachtend over zijn broeder-kunstenaars, even excentriek en briljant even populair ook in zijn land. Zo langzamerhand wordt bij al deze openheid, anders dan bij Du Perron het geval was met wie hij in dit opzicht veel gemeen heeft, de vraag wat Reve voor zichzelf nog verbergt. Het is de grote verrassing die hij mischien nog voor ons in petto heeft.

De *Brieven aan Wimie* (1959-1963) leveren die verrassing niet op. Het zijn 68 liefdesbrieven uit de periode waarin ook de brieven van *Op weg naar het einde* geschreven zijn, overzichtelijk gegroepeerd. De ruwheid van toon van deze brieven tast naar mijn gevoel de waarde van deze liefdesbetuigingen soms aan. Daarmee wil ik niet zeggen dat liefdesbrieven altijd even hooggestemd en lyrisch behoeven te zijn, wel dat Reve de van hem te verwachten stilistische vindingrijkheid veronachtzaamt als hij zijn lichamelijke verlangens over tracht te brengen aan zijn partner. Lees ik vergelijkbare passages van brieven die Joyce aan zijn Nora heeft geschreven, dan stelt Reve wel schromelijk teleur. Waarmee ik overigens de dramatische werking van deze zeer Reviaanse brievenverzameling niet tekort wil doen. Het is, ook alweer, een nauwgezet en gewetensvol verslag van een innerlijke ontwikkeling die de clowneske en komedianten trekken bevat van een schrijver, die onderhevig aan zware depressies, soms wanhopig bezig is zijn leven op orde te brengen. Bekentenisliteratuur in pure vorm, kwelling, en worsteling om helderheid en soberheid.

In *gesprek* tenslotte, het dubbelinterview met Carmiggelt met wie Reve de vriendschapsbanden verbroken heeft (het boekje is overigens zonder toestemming en te-